УДК: 37:316. 3(477)
https://doi.org/10.31548/philolog2020.01.066

ТЕОРІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛІПСИСУ В МОВЛЕННЄВОМУ ПОТОЦІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

В. С. Максимчук, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E- mail: maks954@i.ua
https://orcid.org/0000-0003-3521-7114

Г. І. Сидорук, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E- mail: seagalina@gmail.com
https://orcid.org/ 0000-0003-0850-0352

Анотація. *У статті визначено природу еліпсису як лінгвістичного явища, продемонстровано алгоритми його розуміння, визначено семантико-структурні особливості еліпсису, представлено та проаналізовано існуючі класифікації, описано найбільш часті випадки вживання еліпсису в художній літературі, підкріплені прикладами з відповідних джерел, та визначено основні способи його перекладу українською мовою. В лінгвістичній теорії еліпсис асоціюється з процесом видалення одного чи декількох членів у структурі речення. У специфічних умовах діалогічного та монологічного мовлення такі структури є нормою, що є поштовхом до розвитку теорії про структурно-семантичну самостійність еліптичних речень в умовах мовленнєвого потоку. Саме тематичність того чи іншого компонента речення спричиняє інформаційну надлишковість у наступній частині висловлювання. У разі вилучення якогось члена речення спочатку відновлюється структура всього речення, а потім вже воно перекладається. Складність, а іноді неможливість зрозуміти сенс еліптичних речень без контексту становить основну проблему їхнього перекладу.*

Ключові слова: *еліпсис, видалення членів речення, мовленнєвий потік, мовленнєва єдність, діалогічне мовлення, структурно-семантична самостійність еліпсису.*

Актуальність. Проблема еліпсису, конструкцій та речень з ним є однією з найбільш складних у лінгвістиці тексту. Підхід до комплексного вирішення цієї проблеми вимагає долучення до цього процесу не лише лінгвістики, але й філософії, психології, інформаційної та комунікативної теорій, що дозволило б дослідити як природу еліпсису, так і механізми його породження та функціонування в текстах та мовленні, що експлікує свідомість. Складність цього лінгвістичного явища та його безпосереднє відношення до процесів мислення та мовлення обумовлює застосування такого багатоаспектного підходу до його вивчення. Природа еліпсису не може бути поясненою без аналізу взаємодії мислення та мовлення. Також потребує уважного розгляду процес творення мовлення та його розуміння. Особливої уваги потребує вивчення функціонування еліпсису як семіотично значущого елементу в англомовних художніх текстах та їхніх перекладах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Еліпсис є вилученням мовних одиниць різного рівня, які начебто мають бути присутніми у реченні за умови дотримання граматичних правил його побудови. Ця теорія представлена в роботах В. Г. Адмоні [1], В. Г. Александрової [2], О. М. Барсової [3], В. В. Бузарова [5], В. Л. Юхт [7]. Неповні або еліптичні речення розглядаються у трьох аспектах в низці робіт: з точки зору семантичної доповнюваності структурної неповноти – Л. С. Бархударова [4], Н. П. Ко-

© В. С. Максимчук, Г. І. Сидорук

леснікова [6], F. R. Palmer [10] і з точки зору структурно-семантичної недостатності – M.Y. Blokhb [8] та P. Roberts P. [11].

Мета наукової статті – визначити природу еліпсису як лінгвістичного явища в англомовних художніх, наукових та технічних текстах та способи його адекватного перекладу.

Виклад основного матеріалу. У всіх сферах мовлення можна спостерігати явище еліпсису. Особливо часто він присутній в художній літературі. Еліпсис – ефективний синтактико-стилістичний спосіб передачі інформації. Це цілеспрямоване навмисне вилучення одного з головних членів речення, підмета або присудка, або другорядних членів речення.

Еліпсис присутній в газетному стилі – особливо в газетних заголовках, де в стислій формі повинна бути викладена основна думка, ідея або факт повідомлення за рахунок вилучення часток, складних часових дієслівних форм (натомість застосовується інфінітивна конструкція), артиклів, атрибутивних якісних характеристик, скорочене написання дієслівних форм (через апостроф), вилучення допоміжних дієслів, заміна повних назв займенниками, кількісних характери-стик – числівниками, *of*-фраз – багатокомпонентними кластерами, абревіація, написання слів разом, заміна непрямої мови прямою. Формальні ознаки еліпсису – тире та три крапки широко присутні в газетних заголовках: *Obama (**is)** Behind the Scenes, Social Justice Movement Veterans (**Veterans of the Movement of Social Justice)** Help Poor People's Campaign; (**Is it)** A Shortage of STEM **(science, technology, engineering and mathematics)** Workers?*

За В. Адмоні еліптичне речення це – речення, в якому завдяки ситуації чи контексту необхідні головні члени речення частково або повністю відсутні. Еліптичні речення особливо часто з'являються в діалозі: *Wo ist denn die Severin? – Zur Apotheke, – sagte Frau Permaneder (Th. Mann). – А де ж Северін? – (**Пішла**) до аптеки, – сказала пані Перманедер (Т. Манн).* У діалозі випущено присудок *пішла*.

В німецькому орфографічному словнику [9] еліпсис визначається як засіб, що слугує звільненню комунікативної дії від надлишковості, що стримує мовленнєвий потік, заважаючи легкості спілкування. Слово *еліпсис* походить від старогрецького слова *вилучення*. Проте цей переклад не є зовсім точним, оскільки нам може спасти на думку, що еліптичні вирази є *неповними*, а отже їх слід *доповнити*. Тут слід розуміти *вилучення* в його логічному значенні: форму та значення таких виразів можна найкращим чином зрозуміти, коли їх застосовувати до оформлених мовних структур. У багатьох ситуаціях повні речення-відповіді справляють враження штучних неприродних реплік: *Ich habe das Ticket schon gestern gebucht. – **Ich auch** (Ich habe es auch schon gestern gebucht). – Я вже вчора замовила квиток. – **Я також** (Я також його вже вчора замовила).*

*Guten Tag! – **Guten Tag!** (Ich wünsche Ihnen einen guten Tag!) – Доброго дня! – **Я бажаю Вам доброго дня!***

Еліптичні речення вживаються також в складнопідрядних реченнях: *Ich wusste nicht, wohin gehen (Ich wusste nicht, wohin ich gehen sollte.) – Я не знала, **куди йти**. (Я не знала, куди повинна була йти).*

Існують особливі еліптичні конструкції, які позначають абсолютну акузативну конструкцію: ***Die Füße auf dem Tisch**, blätterte er lustlos in einem Heft (Die Füße auf dem Tisch habend**)**, blätterte er lustlos in einem Heft. – Тримаючи ноги на столі, безрадісно листав він у зошиті (**З ногами на столі** він безрадісно листав зошит).*

Форми еліптичних речень надзвичайно різноманітні. Проте базуються вони на повних, *нормальних* мовних структурах. Частини мови, що утворюють еліптичні речення, завжди формують самостійні мовні структури і стосуються безпосередньо якогось члена цієї структури. Вираз *Zur Apotheke* необхідно вважати еліптичним прислівниковим означенням.

Таке речення є еліптичними і не може розглядатися як особливий вид речення, якому властива особлива сфера мовлення (діалог чи розмовний вислів). Воно побудоване за своїми власними законами, незалежно від інших типів речень. Інша справа з видами речень, в яких один чи обидва головні члени речення *нормальних* класичних мовних структур (підмет чи дієслівний присудок) відсутні, тому що ці типи речень виконують особливі функції в рамках якогось особливого аспекту або наділені якимось специфічним змістом. Серед логічно-граматичних типів речень є, наприклад, одночленні (бездієслівні) речення, які відрізняються за комунікативними завданнями, безпідметові наказові речення в другій особі однини. Це є типи речень одного виду, але вони не є еліптичними. Певне обмеження у вживанні еліптичних речень виникає через тенденцію до збереження структурної схеми граматичної єдності. У різних мовах ця тенденція діє в різний спосіб. У німецькій мові вона з'являється передусім через неможливість позначати іменну частину складного присудка копулятивних дієслів. Хоча допустимими є деякі відхилення: *Aber, Kind, du mußt doch Bewegung haben und frische Luft… – Hab ich auch. – Але ж, дитино, ти мусиш рухатися (**і дихати свіжим повітрям**). – Цим я й займаюсь.*

Прийом еліпсису часто вживається в художніх текстах, де він спостерігається постійно у діалоговому мовленні. Тут такі конструкції нерідко виконують стилістичну функцію, оскільки використовуються автором для вираження експресивного навантаження твору. Повнота, точність і правильність перекладу еліптичних конструкцій значною мірою залежать від того, наскільки правильно перекладач розуміє явище еліпсису та диференціює такі конструкції у тексті. Виникнення та поширення еліптичних конструкцій пов'язане з тенденцією економії мовних засобів, яка є одним із законів розвитку мови та обумовлена прагненням людини до вдосконалення мовних форм при мінімальній витраті розумової та фізичної енергії на комунікацію. Еліптичні конструкції зазвичай мають просту структуру та високий ступінь інформаційної ємності. Ці чинники сприяють їхній комунікативної поширеності, що обумовлено комунікативно-прагматичними завданнями висловлювання.

Еліптичні утворення класифікуються на основі їх взаємодії з мовленнєвою єдністю та взаємодією між самими еліптичними висловлюваннями. Відповідно існують: *еліптичні вкраплення, зрощення* та *скупчення*. Вони здатні бути носіями семантичної структури мовленнєвої єдності. Лівосторонній зв'язок може бути одноразовим і багаторазовим, при цьому в першому випадку спостерігається еліптичне зрощення, у другому – еліптичне скупчення. Вкраплення не мають лівостороннього зв'язку з іншими еліптичними висловлюваннями, тобто, комунікативна спрямованість адресанта й адресата відбувається у таких випадках одноразово. *Вкраплення* можуть виникати на основі парадигматичних і синтагматичних асоціацій: *"Smee, my life is over," he said. "Ow!" Smee carefully **slid his** earning off the hook. "But mine isn't. **Not yet**"*. Вкраплення та зрощення являють собою два класи еліптичних утворень, що мають принципові відмінності. Перші виникають на точці перетину двох комунікативних променів, а зрощення – в *пунктах перетину потоків свідомості* співрозмовників. Зрощення значно частіше, ніж вкраплення, виникають у результаті власне перетину потоку свідомості одного із співрозмовників. Під *еліптичними зрощеннями* мається на увазі вербалізація безперервних фрагментів потоку свідомості, що взаємодіють між собою. В точці їх перетину і виникає *зрощений еліпсис*.

Для реалізації мовленнєвої комунікації кожен із співрозмовників пов'язує з дійсністю ті знаки, які він використовує, або ті, що використовує співрозмовник. Для забезпечення потреб комунікації

© В. С. Максимчук, Г. І. Сидорук

використовується певний загальний набір знань, отриманих на основі досвіду та пізнання. Якщо цей набір недостатній або надлишковий, виникає перетин потоку свідомості в пунктах цієї недостатності або надлишковості. Саме ці пункти є тими, що утворюють еліпсис й обумовлюють виникнення еліптованих зрощень. Останні виконують комунікативну функцію уточнення смислу, його обмеження або доповнення: *"Look what I've brought you, Mama.* ***A little booklet on Floka Day***. ***Full of most charming photographs"***. Тут зрощення складається з двох висловлювань. Обидва базуються на синтагматичних асоціаціях: а) дія – об'єкт; б) об'єкт – його характеристика. Зрощення виконує функцію доповнення смислу та утворюється на перетині двох потоків свідомості в пунктах синтагматичних і парадигматичних асоціацій. На глибинному семантичному рівні виникають відношення: а) предикат – аргумент – об'єкт; б) гіперонім (об'єкт) – гіпонім (об'єкт).

Чим складніші та різноманітніші смислові зв'язки, тим складнішою й різноманітнішою буде структура мовленнєвої єдності. Від ступеню важливості та значущості смислових відношень для розкриття комунікативного наміру залежить їх рівень у предикативній структурі мовленнєвої єдності. Набір еліптичних конструкцій у мовленнєвій єдності може варіювати від двох і більше.

Висновки та перспективи. У синтаксисі економію мовних засобів можна виявити в еліптичних конструкціях – в неповних реченнях, у вилученні службових слів тощо. Вилучення певних компонентів речення залежить від комунікативного навантаження членів речення. В першу чергу вилучається той член речення, який носить тематичне навантаження. Саме тематичність того чи іншого компонента речення спричиняє інформаційну надлишковість в наступній частині висловлювання. Відновлення вилученого компонента висловлювання випливає з двох умов: контекст підказує, який саме компонент є відсутнім, ситуативні умови висловлювання натякають на еліптований компонент.

Вивченням еліпсису займаються тривалий час, створюючи плідні теорії щодо його пояснення та функціонування, кожна з яких з різних боків розкриває особливості та тонкощі цього мовленнєвого явища. Спершу вчені намагалися розкрити формули структур неповних речень. Термін *неповні речення* був адекватним для цієї теорії, оскільки аналіз будувався на порівнянні скорочених структур з повними реченнями. Наступним етапом стало вивчення цих структур у порівнянні з повними реченнями не тільки з формальної, а й змістової сторони *неповних* речень. Потім почали вивчати еліптичні речення як мовну норму, як структури, що функціонують в умовах діалогічних і монологічних єдностей у поєднанні з іншими структурами цих текстів. В разі вилучення якогось члена речення спочатку відновлюється структура всього речення, а потім вже воно перекладається. Складність, а іноді неможливість зрозуміти сенс еліптичних речень без контексту становить основну проблему їхнього перекладу.

Список використаних джерел

1. Адмони В. Г. Der Deutsche Sprachbau. Учеб. пособие. Москва : Просвещение, 1986. 336 с.

2. Александрова В. Г. Таксономія еліпсованих речень сучасної англійської мови. Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Харків : Константа, 2007. № 773. С. 104-107.

3. Барсова О. М. Модели, типы и формы именных предложений в современном английском языке. Ученые записки МГПИ им. Ленина. Вопросы грамматики английского языка. № 230. М., 1964. 56 с.

4. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка. Москва : Высшая

© В. С. Максимчук, Г. І. Сидорук

школа, 1966. 291 с.
5. Бузаров В. В. Основы синтак-сиса английской разговорной речи. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1998. 367 с.
6. Колесников Н. П. Неполные предложения, их структура и условия их употребления: Автореф. дисс. … к. филол. н., Тбилиси, 1954. 23с.
7. Юхт В. Л. Неполные предложения в современном английском языке. Дисс. … к. филол. н. Харьков, 1963. С. 34-46.
8. Blokh M. Y. A Course in Theoretical Grammar. M.: Высшая школа, 1983. 180 с.
9. Duden – Die Grammatik. – Mannheim: Dudenverlag, 2005. 1343 p.
10. Palmer F. R. Semantics: A New Outline. M.: Vyssaja skola, 1982. 378 p.
11. Roberts, P. English Syntax. An Introduction to Transformational Grammar. – NY: Harcourt, Brace & World, Inc.,1964. 399 p.

References

1. Admoni, V. G. (1986). Der Deutsche Sprachbau. Manual. Moscow, Prosveshche-nie, 336.
2. Aleksandrova, V. H. (2007). Taksonomiya elipsovanykh rechen' suchasnoyi anhliys'koyi movy [Taxonomy of elliptical sentences in modern English]. Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V. N. Karazina, Kharkiv, Konstanta, No. 773, 104-107.
3. Barsova, O. M. (1964). Modeli, tipy i formy imennykh predlozheniy v sovremennom angliyskom yazyke [Models, types and forms of Nominative sentences in modern English]. Uchyonye zapiski MGPI im. Lenina. Voprosy grammatiki angliyskogo yazyka. No. 230. Moscow, 56.
4. Barkhudarov, L. S. (1966). Struktura prostogo predlozheniya sovremennogo angliyskogo yazyka [Structure of Simple Sentence in Modern English]. Moscow, Vysshaya shkola, 291.
5. Buzarov, V. V. (1998). Osnovy sintaksisa angliyskoy razgovornoy rechi [Basics of Conversational English Syntax]. Moscow, KRON-PRESS, 367.
6. Kolesnikov, N. P. (1954). Nepolnye predlozheniya, ikh struktura i usloviya ikh upotrebleniya [Incomplete sentences, their structure and conditions for their use]. Avtoref. diss. … k. filol. n., Tbilisi, 23.
7. Yukht, V. L. (1963). Nepolnyye predlozheniya v sovremennom angliyskom yazyke [Incomplete sentences in modern English]. Diss. k. filol. n., Kharkov, 34-46.
8. Blokh, M. Y. (1983). A Course in Theoretical Grammar. Moscow, Vysshaya shkola, 180.
9. Duden – Die Grammatik. (2005). Mannheim, Dudenverlag, 1343.
10. Palmer, F. R. (1982). Semantics: A New Outline. Moscow, Vysshaya shkola, 378.
11. Roberts, P. (1964). English Syntax. An Introduction to Transformational Grammar. New York, Harcourt, Brace & World, Inc., 399.

THEORIES OF THE ELLIPSIS FUNCTIONING IN THE SPEECH FLOW : TRANSLATIONAL ASPECT

V. S. Maksymchuk, H. I. Sydoruk

Abstract. *The article defines the nature of the ellipse as a linguistic phenomenon, defines its semantic and structural features, presents and analyzes the existing classifications, provides examples of the ellipse in fiction, and identifies the main ways of translating it into Ukrainian. In linguistic theory, the ellipse is associated with the process of removing one or more parts of speech in a sentence structure. In terms of dialogical and monologue speech, such structures are the norm, which is the impetus for the development of the theory of the structural-semantic independence of elliptical sentences in the conditions of speech flow.*

The problem of the ellipse is one of the most difficult in linguistics of the text. The approach to solving this problem comprehensively requires not only linguistics but also philosophy, psychology, information and communication theories to be involved in this process, which would allow us to explore both the nature of the ellipse and the mechanisms of

© В. С. Максимчук, Г. І. Сидорук

its generation and functioning in the texts and speech that explicates consciousness. The nature of the ellipse cannot be explained without analyzing the interaction of thinking and speech. The process of speech generation and its understanding also needs careful consideration. The more complex and diverse the semantic connections are, the more complex and varied the structure of speech unity is. The level of importance and significance of semantic relations for the disclosure of communicative intent depends on their level in the predictive structure of speech unity. A set of elliptical constructions in speech unity can vary from two or more.

Elliptical formations are classified on the basis of their interaction with speech unity and the interaction between the elliptical utterances themselves. Accordingly, there are: elliptical inclusions, fusions and clusters. They are capable of being carriers of the semantic structure of speech unity. The left-sided ligament can be single and multiple. In the first case there is an elliptical splicing and in the second - an elliptical cluster. Splashes do not have a left-hand connection with other elliptical statements, that is, the communicative orientation of the sender and the addressee occurs in such cases on a one-off basis.

The more complex and diverse the semantic connections are, the more complex and varied the structure of speech unity is. The level of importance and significance of semantic relations for the disclosure of communicative intent depends on their level in the predicative structure of speech unity. A set of elliptical constructions in speech unity can vary from two or more.

The removal of certain components of a sentence depends on the communicative load of the sentence members. First of all, the member of the sentence that carries a thematic load is removed. The very content of one or another component of the sentence causes information redundancy in the next part of the statement. Recovering a retrieved expression component results from two conditions: context indicates which component is missing, situational expression conditions hint at an elliptical component.

Ellipsis has been studied for a long time, creating theories on its explanation and functioning, each of them from different angles of view reveals the peculiarities and subtleties of this speech phenomenon. At first, scientists tried to discover the formulae of structures of incomplete sentences. The term incomplete sentence was adequate for this theory because the analysis was based on a comparison of reduced structures with complete sentences. The next stage was the study of these structures in comparison to the complete sentences, not only from the formal but also the substantive side of incomplete sentences. Then they began to study elliptical sentences as a linguistic norm, as structures that function in terms of dialogical and monologue unities in combination with other structures of these texts. If a member of a sentence is removed, the structure of the entire sentence is first restored, and then it is translated. Complexity, and sometimes inability to understand the meaning of elliptical sentences without context, is a major problem for their translation.

***Keywords**: ellipse, removal of sentence members, speech flow, speech unity, dialogic speech, structural-semantic independence of the ellipse.*

© В. С. Максимчук, Г. І. Сидорук